

Att förhålla sig till den nära historien
– och planera för den avlägsna framtiden
Anna Sunding

SLU Alnarp Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten Landskapsarkitektprogrammet 2009

Att förhålla sig till den nära historien
– och planera för den avlägsna framtiden

Anna Sunding

Handledare: Anna Jakobsson, LTJ, SLU

Examinator: Eva Gustavsson, LTJ, SLU

Nyckelord: landskapsarkitektur, samtidshistoria, planering, miljonprogram

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet Alnarp 2009

Skriver om landskap EX0273 15 hp, Grund C
Huvudämne: Landskapsplanering

Sammanfattning	4
Abstract	5
Förord	5
Inledning.....	7
Bakgrund	7
Syfte och Mål	8
Frågeställning.....	9
Avgränsning	9
Metod och Material	10
Vad är samtidshistoria?	11
Definition av samtidshistoria	11
Diskussion kring problemen med begreppet samtidshistoria.....	12
Historisk genomgång.....	14
1900-.....	14
1940-.....	15
1960-.....	16
1970-.....	17
1980-.....	19
2000-.....	19
Hur ser dagens bild ut av den nära historien?	20
Vems är bilden?.....	23
En alternativ bild?	25
Slutsatser	27
Samtidsproblematiken kopplad till arkitektur och planering	28
Hur går vi vidare? Värderingar för framtiden	31
Avslutning	33
Källförteckning.....	34

Sammanfattning

I den här uppsatsen har begreppet samtidshistoria och dess koppling till landskapsarkitekturen undersökts. Dagens samtidshistoria definieras som 60- och 70-talet, dess planering och arkitektur, framförallt miljonprogrammet.

Inledningsvis har termen samtidshistoria och dess problematik undersökts. För att fördjupa förståelsen om dagens situation har en historisk genomgång gjorts från 1900-talets början fram till 2000-talet gällande hur planeringsgrepp och influenser har följt på varandra. Dessutom har en tolkning skett av hur man har sett på sin nära historia och om det finns övergripande mönster i detta som upprepar sig över tid.

Resultatet av den historiska undersökningen är att få är neutrala i sin beskrivning av 60- och 70-talet. Det verkar finnas en negativ schablon som inte stämmer överens med verkligheten. Detta förklaras delvis på hur media har framställt dessa områden sedan nybyggnadsstadiet; hur en genomgående negativ vinkling efterhand har antagits vara den objektiva sanningen.

Dessutom har en typ av pendelverkan identifierats där det rådande synsättet gällande planerings- och arkitekturideal har växlat mellan en traditionell stil som betonar historisk förankring och en modern stil som lägger vikten vid nya material och tekniker. Beroende på vilket synsätt som råder kritiseras och åtgärdas den andra typen enligt gällande ideal i större eller mindre omfattning.

Ur detta diskuteras hur miljonprogrammets områden kan gå från att med dagens ögon ses som ett arkitektoniskt och planeringsmässigt misstag till en kulturhistorisk händelse som har sina egna premisser och kräver en bedömning utifrån dessa. Det visas också hur man på många sätt resonerar idag som man gjorde på 60-talet genom att försöka rätta till tidigare misstag och skapa en ny tidlös eller historiskt mer korrekt stil genom att ta bort och göra om avvikande områden.

Avslutningsvis diskuteras hur man genom att föra in begreppet samtidshistoria i landskapsarkitekturen kan utveckla en förståelse för problematiken kring denna pendelverkan och på så sätt skapa ett mer långsiktigt förhållningssätt till stadsplanering.

Abstract

This thesis concerns the term contemporary history and its role in landscape architecture. Today's contemporary history is defined as the planning and architecture connected to the 60s and 70s, in Sweden carried out as a large scale planning project called "Miljonprogrammet", which set out to build one million new residences in ten years.

Initially, the term contemporary history and its complex of problem are examined.

To deepen the picture of today's situation, a historical review has been made, starting in early 1900s ending in 2000s concerning how different planning and architectural influences has varied through the years. A rendering concerning how the view of the contemporary history has been and if there are structures and opinions repeating over time.

The result of the review is that not many are neutral in the depiction of the 60s and 70s planning and architecture. There seems to be a bias that is not always in close connection to reality. This is partly explained by the picture that media has contributed to since these areas where newly built; a consistently negative picture that gradually has become the truth.

In the research, a pendulum effect has also been identified concerning the ideals of planning and architecture. The shift has been between a traditional view which emphasise historical anchoring and a modern view that stresses new materials and building techniques. Depending on which view is the current, the other is being criticised and adjusted in greater or lesser extent.

Deriving from this, a discussion on how the areas of the "Miljonprogram" can be seen in present day not as a mistake in planning and architectural history, but rather a cultural-historical event that demands to be evaluated according to its own premises. Further, the discussion shows how we in many ways reason as in the 60s where you tried to correct what was considered mistakes, and create a new timeless style by removing or recreating areas that doesn't fit the picture.

Finally a discussion is held on how it is possible to deepen the understanding on the described pendulum effect by introducing the term contemporary history in the field of landscape architecture and by that create a more sustainable view on urban planning.

Förord

Utan att riktigt veta om det stämmer har jag under utbildningens gång uppfattat att det finns en problematik i att många bostadsområden och arkitekturtyper, framförallt då från andra hälften av 1900-talet, generellt uppfattas som fula och tråkiga och att det då oftast rör sig om byggnader som upplevs som omoderna, dvs. inte ännu äldre hus där man har en nostalgisk åsikt i frågan.

Jag har själv känt att jag inte har haft en tillräckligt grundläggande kunskap om arkitektur- och planeringshistoria för att ha en uppfattning om det vi tycker är dåligt idag faktiskt är dåligt eller om det är en uppfattning som har återkommit under historiens lopp att det nyligen moderna, och således numera omoderna är fult.

Eftersom jag tidigare har läst kunskapsfilosofi var jag också medveten om hur historia kan ha en problematik i sig, och också att specifikt samtidshistorien har det. Vi kan inte se ett tydligt resultat av den som nyligen har gjorts eller av det vi gör idag. På utbildningen har jag också upplevt att vi har fått förhållandevis liten analytisk inblick inom historien inom arkitektur och landskapsarkitektur och ingen diskussion alls har förts om samtidshistoria och vad begreppet och dess problematik kan innebära för professionen. Därför ville jag ta chansen att undersöka detta djupare i den här uppsatsen.

Jag vill säga ett MEGA-TACK till Jennifer Boynton för det mesta. Utan henne från början till slut hade den här uppsatsen ALDRIG blivit klar.

Under slutfasen av arbetet fungerade Sunna Pfeiffers uppsats som en referens för hur man gör saker så att de blir gjorda på ett bra sätt. Dina ambitioner kan man alltid lita på!

Dessutom vill jag tacka min handledare Anna Jacobsson för hjälpen under uppsatsens inledande veckor.

TACK!!!

Inledning

Bakgrund

Det är idag ofta ganska självklart hur vi som arbetar med bevarande och förnyande, både inom arkitektur och inom landskapsarkitektur, ska förhålla oss till historiska objekt. Många gånger väljer man att renovera och bevara; dels för att det ofta bara finns ett fåtal av objekten kvar; men också till stor del på grund av att de representerar just en specifik tidsperiod eller person som har varit viktig ur nationellt eller internationellt perspektiv.

Detta blir dock ofta mindre självklart med objekt som har kommit till i den nära historien. Det finns många objekt kvar som har fungerat som ”moderna” fram till idag, och en del gör det fortfarande. Men dessa kommer ändå att behöva renoveras inom en överblickbar framtid¹, och då kommer vår tids smak till stor del att avgöra vad som händer med objekten.

Idag har vi stora möjligheter att på kort tid göra omfattande förändringar i landskapet, och därmed helt suddat ut spåren av vad som tidigare fanns på platsen. Vår tids åsikt om vad som är snyggt eller fult, bra eller dåligt blir avgörande för vad som finns kvar till kommande generationer i mycket större utsträckning än tidigare.

Idag befinner vi oss i en situation där de flesta större städer har bostadsbrist; bara i Stockholm kommer det att krävas mer än 15000 nya lägenheter/år i de närmsta 25 åren för att komma undan denna bostadsbrist². Dessutom behöver runt 1,3 miljoner bostäder renoveras och rustas upp den närmsta 15-20 åren³. Detta gäller den inre men också den yttre miljön⁴.

60- och 70-talets bostäder med miljonprogrammet i spetsen utgör nästan en fjärdedel av Sveriges bostäder⁵. Hur man ser på dess arkitektur kommer att påverka hur de renoveras och behandlas, vilket kommer att få omfattande konsekvenser.

¹ Boverket, 2003, s. 16

² Roos och Gelotte, 2004, s. 5

³ Roos och Gelotte, 2004, s. 7

⁴ Regeringen, 1997/98:165, s. 108

⁵ Boverket, 2003, s. 11

Framöver kommer diskussionen om hållbarhet både i ett tidsperspektiv och i ett globalt resursperspektiv att bli allt viktigare; och därför tror jag att man också inom arkitektur och planering måste skapa ett förhållningssätt till det som redan finns och det som ska komma att skapas som siktar mot att bygga och skapa objekt som håller längre.

Mitt fokus har skiftat något sen jag inledde arbetet. Efter att ha läst in mig på en del litteratur och upptäckt att det faktiskt finns en pågående debatt kring de hus som precis blivit omoderna har jag valt att diskutera den nära historien som fenomen genom att undersöka vår samtidshistoria. Omsatt till den här uppsatsen blir det alltså dagens perspektiv på den nära historien; 60-och 70 talets arkitektur, och hur bilden av den ser ut och varför. Jag har försökt undersöka olika aspekter och anledningar till varför vi behandlar vår samtid som vi gör.

Syfte och Mål

Syftet med min uppsats är att undersöka och diskutera problematiken kring den nära historien, samtidshistorien inom arkitektur och planering för att få en klarhet till hur synen på denna har varit och är idag. Genom att studera hur vi idag beskriver vår samtidshistoria försöker jag komma fram till om det finns saker som förbises eller inte uppmärksammas i dagens debatt kring gårdagens byggande.

Målet med uppsatsen har förändrats något i förhållande till programmet.

Jag avser alltså med denna uppsats att:

- Undersöka samtidsproblematik och koppla detta till landskapsarkitektur och planering
- Redogöra för hur dagens samtidshistoria har sett ut.
- Diskutera de åsikter som råder om dagens samtidshistoria
- Undersöka vilka mönster som återkommer i åsikterna om den relativa samtidshistorien

Frågeställning

Hur kan man behandla begreppet samtidshistoria inom landskapsarkitekturen?

Hur påverkar vår uppfattning om samtidshistorien det som man planerar och bygger idag?

Avgränsning

Jag har valt att undersöka tidsperioden från 1960-talet och framåt, alltså mindre än 50 år sedan. Detta för att jag inledningsvis har uppfattat att 50 år är en period som är så pass nära i historien att man inte har hunnit få ett historiskt perspektiv och ett entydigt intryck av perioden. I min begreppsdefinition diskuterar jag detta djupare.

Jag har också valt att begränsa mig geografiskt; givetvis finns det internationella strömningar som kan behöva komma att beskrivas, men huvuddelen av arbetet kommer att behandla situationen i Sverige.

Jag har valt att inrikta mig på planering i större skala men också arkitektur eftersom jag har uppfattat att ett utseende på ett hus ofta kopplas till ett större område, en planeringsform, stil eller karaktär som man har en åsikt om.

Jag diskuterar främst 60- och 70-talets arkitektur då jag uppfattar att det är tydligt att det finns en åsikt om detta, och en tydlig stil, samt eftersom det ofta är dessa hus som behöver rustas upp och åtgärdas idag.

Metod och Material

Min metod har i stort sett gått ut på att jag har läst litteratur som behandlar 60- och 70-talets arkitektur och planeringsideal för att få en uppfattning om hur dessa såg ut, samt hur det såg ut innan och efter denna period. Samtidigt har jag också undersökt värderingarna i den litteratur som behandlar detta. Jag har alltså försökt undersöka objektet och glasögonen parallellt för att på så sätt få en uppfattning om hur dagens bild av denna period ser ut.

Trots att detta är en uppsats inom ämnet landskapsarkitektur har mitt fokus legat på både planering och arkitektur. Genom att arkitekturstilar är något som styrs tydligt av trender och tidsepoker är också detta något som många har uppfattningar om. Sammanhållna stilar blir områden som får olika karaktär, och också olika status eller värden bland yrkeskår och allmänhet. Alltså; där det är fult och rivs eller planeras om, beror lika mycket på hus fasaden ser ut som hur vägens sträckning är.

Det är viktigt att poängtera att den sammanfattning jag har gjort av 1900-talets arkitektur och planeringsstilar är genom de glasögon jag ser min samtidshistoria genom idag. Därför menar jag också att det är viktigt att den sammanställs så att det tydligt framgår vad jag har tagit med, och också inte tagit med.

Jag har sammanfattat andras texter som behandlar historia inom planering och arkitektur, vilket på så sätt blir dubbla glasögon, därför tror jag också att det är desto viktigare att vara beskriva vilken bild som blir av detta.

Det material jag har undersökt är litteratur som gör anspråk på att beskriva vår samtida arkitektur och planeringshistoria, texter som är uppenbart kritiska till olika typer av arkitektur till försvar för annan, och texter som försvarar kritiserad arkitektur med hänvisning till annat än just själva arkitekturen. Utifrån litteraturen har jag inte bara försökt komma fram till hur vi idag förhåller oss till efterkrigstiden arkitektur och planering, men också om man kan dra generella slutsatser om det finns rådande åsikter generellt kring samtidshistorien inom arkitektur och planering.

Vad är samtidshistoria?

Definition av samtidshistoria

Det jag har valt att undersöka i den här uppsatsen är samtidshistoria, det vill säga det relativa begrepp som behandlar den tid som ligger i den nära historien. För definition av ordet samtidshistoria och relaterade termer har jag sökt dels i Nationalencyklopedin, dels i Wikipedia. Jag uppfattar att nationalencyklopedin står för en akademisk korrekthet, medan Wikipedia snarare beskriver en mindre vetenskaplig men mer allmängiltig definition, varför det kan vara intressant att undersöka båda.

Nationalencyklopedin: ”samtidshistoria, även nutidshistoria, nyaste tidens historia, vid 1800-talets slut uppkommen benämning på den allra senaste historien. Vilken tid som avses med samtidshistoria beror naturligtvis på när termen används. För närvarande (1990-talet) tycks den mest vedertagna ramen vara tiden från första världskrigets utbrott 1914 till i dag.”⁶

Samtiden beskrivs enligt nationalencyklopedin ”tidsperiod som sammanfaller med ngnns levnad eller verksamhetstid särsk. i fråga om känd person” och utvidgat om ”(rådande) omständigheter etc. under en sådan period”, ordet används också om ”vår egen tid”.⁷

Wikipedia: ”Samtidshistoria är en del av modern tid inom historievetenskapen, från och med andra världskrigets utbrott till nutiden.”⁸

Detta begrepp är dock skilt från begreppet modern historia, eller modern tid, som beskrivs som tiden efter medeltiden, dvs. en betydligt längre tidsperiod än samtiden eller samtidshistoriebegreppet.

Redan i definitionsstadiet av termen samtidshistoria verkar det råda en skillnad beroende på vem man frågar och i vilket sammanhang den förekommer. Eftersom termen är flytande med tiden innebär detta också att det är svårt att hitta en rådande gemensam definition.

I min uppsats har jag valt att precisera dagens samtid inom arkitektur och planering som tiden från 1960-talet och framåt.

⁶ www.ne.se, 2008-03-28, citat

⁷ www.ne.se, 2008-03-28, citat

⁸ www.wikipedia.se, 2008-04-03, citat

Diskussion kring problemen med begreppet samtidshistoria

Det är inte bara i definitionen av begreppet samtidshistoria som det saknas ett övergripande konsensus. Inbyggt i begreppet finns också problematiken att det är svårt att avgöra vad i den nära historien som kommer att visa sig ha störst inverkan och betydelse för just den här tidsperioden eller vara det som påverkar en utveckling, i det här fallet arkitektur och planeringsutvecklingen. Den problematik som är specifik för samtidshistorien, och utgör en del av hela historieproblematiken är att man ofta inte har ”facit i hand”, att man inte lika tydligt kan se kontinuitet och förändring, eller ”att se vad som skiljer respektive förenar den pågående historien med den ”avslutade” ”⁹

Det som ytterligare försvårar problematiken är att samtiden, eller vår förståelse av den kan förändras¹⁰, kort sagt, en händelse imorgon gör att vi kanske förstår det som hände i förrgår på ett helt annat sätt. Detta ger upphov till en ständig debatt inom historieämnet.

Samtiden är ofta ett hett omdebatterat ämne, detta som sagt dels för att det är svårare att se utgången av de processer som avslutats nyligen eller fortfarande pågår. Dessutom finns det många känsliga frågor framförallt inom politik, där diskussionen laddas av värderingar som gör att man väljer att beskriva konkreta händelser på helt olika sätt. När ett planeringsgrepp är så pass tätt sammankopplat med politiken som t.ex. miljonprogrammet är kan man nog också med fog påstå att det samma gäller här.

Att beskriva sin historia kan vara ett bra sätt att beskriva samtiden och förståelsen för varför den ser ut som den göra, så länge det inte förvandlas till sanning¹¹. Det är en aktiv indelning som av olika skäl har skapats av personer som befinner sig i en maktposition att kunna göra detta. Man måste vara medveten om att beskrivningen säger lika mycket om glasögonen vi tittar med som objektet vi titta på. Våra värderingar får ligga till grund för hur vi uppfattar vår historia, ett uttalande om vår historia kommer på så sätt att beskriva samtiden. Hur vi beskriver vårt förflutna formar också hur vi förstår vår nutid och hur vi väljer att se vägen för framtidens handlande.¹²

Historieforskare menar att samtiden definieras som tiden efter andra världskriget och framåt eftersom förståelsen av vår tid utgörs av kalla kriget. Motsvarande begrepp inom landskapsarkitektur och

⁹ Andersson och Zander, 2007, s. 14

¹⁰ Andersson och Zander, 2007, s. 80

¹¹ Andersson och Zander, 2007, s. 81

¹² Andersson och Zander, 2007, s. 81

planering kan givetvis debatteras, men utifrån min inriktning i uppsatsen tror jag att den planeringsreglering som 1947 års byggnadslag och det tänkande det medförde utgör en stor del av vår förståelse för stadsplanering.

Lagstiftningen ändrades så att man som enskild markägare inte längre hade full bestämmanderätt vad som skulle byggas och inte byggas på de egna markerna i staden, utan var tvungen att ta hänsyn till vad som ansågs lämpligt ur en allmän synpunkt.¹³

Även byggnadslagen utvecklades och reviderades redan 1959 och senare 1987 till dagens plan- och bygglag¹⁴ menar jag att ge allmännyttan bestämmanderätt över den enskilde markägaren i staden är en värdering som fortfarande ligger till grund för hur vi planerar i dag. Detta var förmodligen också en bidragande faktor till varför de saneringar och storskaliga byggen som följde kunde genomföras i så stor utsträckning.

Något som också verkar ha haft stor betydelse för vår samtidshistoria var just efter andra världskriget när Sverige befann sig i en ekonomiskt stark position i förhållande till resten av Europa.

”Arkitekterna som byggde det svenska välfärdssamhället såg ingen nytta med historia”¹⁵

Utifrån detta kan man påstå att det är den historielösa framtidstro som präglade dessa år som har skapat den situation vi befinner oss i idag. Oavsett vad vi tycker om detta är det något som man måste förhålla sig till.

Ytterligare en problematik som blir specifik för landskapsarkitektur och stadsplanering är att det tar väldigt lång tid för det som byggs eller planeras att bli färdigt. Arkitektur har oftast en betydligt kortare tidsrymd mellan tanke och verkställande, och det byggda huset öppnar i sig för betydligt färre utvecklingsmöjligheter än ett grönområde.

En stadsplan tar i förhållande ganska kort tid att framställa och besluta kring jämfört med hur lång tid det tar att genomföra och sedan utvärdera den.¹⁶ Under tiden har nya tankar och utvecklingar kommit upp och fått genomslag. På så sätt kommer man aldrig till ”vägs ände” så att säga. Det ligger inneboende i den här typen av planering att man parallellt förändrar och förnyar planeringen och alltid ligger efter i förhållande till det mål eller den vision man har satt upp.

¹³ Åström, 1993, s. 90

¹⁴ Åström, 1993, s. 177

¹⁵ Andersson och Zander, 2007, s. 88

¹⁶ Åström, 1993, s. 47

Ytterligare en fördjupning av samtidsproblematiken är att det finns en rådande diskurs eller värdebas där dessa värden förutsätts och argumenteras utifrån. Man ser inte sina egna bågar; däremot andras och man ser inte heller hur det ser genom andras linser, bara genom sina egna.

Historisk genomgång

För att kunna förstå hur synen på samtidshistorien ser ut har jag undersökt vilka stilar och åsikter som har uppkommit under 1900-talet. För att sätta min samtidshistoria i sin kontext har jag alltså valt att även undersöka dess samtidshistoria.

Något som har blivit uppenbart under arbetets gång är att de tidsramar som jag har satt upp, och som ofta görs i litteratur, med avgränsningar för olika typer av byggnader och planeringar inte är alls så strikta som man kan få uppfattningen av, i själva verket går stilarna omlott, och ett typiskt 50-tals hus kan byggas senare än något som uppfattas vara typiskt 60-tal osv. Det jag har gjort är visa på hållpunkter som jag har uppfattat som viktiga.

1900-

I början av 1900-talet var småstaden en förebild för byggandet¹⁷, med intressen för nationalromantik och regional arkitektur, delvis som en reaktion på rivningar i slutet av 1800-talet. Inflyttningarna från landsbygden i kombination med en accelererande industrialisering skapade ett turbulent decennium med ständig debatt gällande teknologiskt avancerat byggande kontra traditionell förankring¹⁸. Efter första världskriget vände man sig dock bort från det gamla och menade att en ny värld skulle byggas upp.¹⁹ Kriget hade lett till arbetskraftbrist och därför fick arkitekturen industrialiseras allt mer.²⁰ Funktionalismens och modernismens genomslag lät dock vänta på sig i Sverige och kom inte förrän efter Stockholmsutställningen 1930²¹. Som en följd av detta kom nya ideal att prägla planering och arkitektur genom en större enhetlighet och mindre blandning av byggnadstyper.

¹⁷ Sternudd, 2007, s. 156

¹⁸ Eriksson, 2001, s 18

¹⁹ Svedberg, 1988, s. 47

²⁰ www.ne.se 2008-04-03

²¹ Svedberg, 1988, s. 93

Bostadsstandarden vid denna tid var en av de sämsta i Europa. Lägenheterna var små, och de flesta saknade centralvärme, bad eller dusch och det fanns bostäder helt utan avlopp och rinnande vatten. Man har också uppskattat att runt en femtedel var trångbodda, dvs. man bodde fler än två vuxna per rum.²²

I och med funktionalismens genomslag började de nya idealen växa fram. Man satte sol, luft och grönska först som reaktion på de smutsiga städer som fanns. Arkitektkåren blev mer och mer sammanhållen i åsikten att det måste gå att låta samhällsnyttan styra bostadsbyggandet.²³ Här grundlades också grönytan som begrepp²⁴ som något som var nödvändigt för alla. Man började också införa begreppet funktionsuppdelning i bostaden för att rationellt ordna och planera dess funktioner.²⁵

1940-

Fram mot 1940-talet blev bostaden allt viktigare och samhällsplanering började ses som nyckeln till ett bättre samhälle.²⁶ I en arkitekttävling i Stockholm vid den här tiden var upplägget att man först ritade hur husen skulle se ut, och sedan byggde stadsplanen med de element man kommit fram till²⁷. Planeringen syftade till att förändra och uppfostra människan; och därmed också samhället²⁸. År 1947 kom en ny byggnadslag där lagstiftningen hade ändras så att man som enskild markägare i staden inte längre hade full bestämmanderätt vad som skulle byggas och inte byggas. Man skulle ta hänsyn till allmännyttan vid alla ny bygganden.

Den grannskapstanke som hade börjat växa fram redan under de första modernistiska åren kom att utvecklas under denna period och fortsatte fram tills den avlöstes av 1950-talet. Avsikten var då att grannskapsenheten skulle fungera som ett litet samhälle där "alla känner alla" i motsats till den stora anonyma staden²⁹. Under slutet 50-talet började byggnadsbranschen bli allt mer industriell och hantverket försvann mer och mer. Man började produktionsanpassa både hus och utemiljöer.³⁰

²² Olsson, 1996, s. 93

²³ Olsson, 1993, s. 188

²⁴ Gustavsson, 1999

²⁵ Olsson, 1993, s. 191

²⁶ Olsson, 1993, s. 188

²⁷ Åström, 1993, s. 44

²⁸ Olsson, 1993, s. 190

²⁹ Sternudd, 2007, s. 157

³⁰ Åström, 1993, s. 92

1960-

På bara ett par årtionden gick Sverige från att vara ett fattigt land till att vara ett av de rikaste i världen³¹. Med detta ekonomiska uppsving följde också en stor expansion som kom att kallas rekordåren, då det rådde stor konkurrens om arbetskraften och högre krav på den tidigare undermåliga levnadsstandarden. Detta ledde till långa bostadsköer och 1965 bestämdes det att man skulle bygga 100 000 bostäder om året under en tioårsperiod för att komma runt bostadsbristen; det så kallade miljonprogrammet.³²

För att detta skulle bli ekonomiskt möjligt krävdes det att hus började byggas av fabriksbyggda element. Innan dess har byggandet varit mer hantverksmässigt och följt terrängen och skalan varit mindre. Plansprängning blir så småningom möjlig och snart nödvändig för att spårbundna lyftkranar osv ska kunna transportera elementen. Detta leder till långa serier med liknande byggnader och samma typer av material³³. Utemiljön blir också standardiserad och produktionsanpassad.³⁴ I och med att industrierna ökade kom zoneringsen, med sin princip om att separera bostäder, arbetsplatser och industri att bli allt vanligare. Mellan åren 1950 och 1965 femdubblas biltätheten och efterhand som bilismen fick större och större utbredning planerades man för det och upplät stor plats åt trafiken. Hela stadsplanen kom att anpassa sig efter produktionen och det industriella byggandet.³⁵ Man riktade också mycket fokus på planering av grönområden.³⁶ Tanken om funktionsuppdelning syntes också i de gröna miljöerna; olika bruksytor för lek, tvätt, prydnad osv delades in av buskar och staket. För att klara slit och lek börjar man också under denna period använda taggbuskar och slittåligare växtmaterial kring lekplatser och utemiljöer.³⁷

Miljonprogrammets bostadsbyggande föregicks av och pågick parallellt med omfattande rivningar av äldre bebyggelse i stadskärnor som inte ansågs hålla måttet.³⁸ Detta gällde dels den sanitära och boendestandardmässiga biten, men också den rent estetiska, där enhetlighet eftersträvades och

³¹ Åström, 1993, s. 50

³² Åström, 1993, s. 92

³³ Åström, 1993, s. 93

³⁴ Gustavsson, 1999

³⁵ Åström, 1993, s. 93

³⁶ Roos och Gelotte, 2004, s. 12

³⁷ Persson och Persson, 1995, s. 31

³⁸ Ericsson et al, 2002, s. 11

brokighet skulle rensas bort³⁹, samt för att anpassa för nya typer av service och handel och framförallt för den ökande bilismen.⁴⁰ De nya förorterna var idealbilden av det moderna samhället, där alla stadens negativa sidor hade planerats bort.⁴¹ 60- och 70-talets rivningar ledde till att 40 % av de äldsta bostäderna i Sveriges totala bostadsbestånd försvann under en tioårsperiod⁴².

Redan medan rivningarna pågick under 60-talet började kritiken växa. Man vände också kritik mot att arkitekterna och planerarna hade alltför stort och ensidigt inflytande i stadsbyggandet och möjligheterna att påverka det egna boendet och byggprocessen genom eget byggande, brukarmedverkan och kollektivboende växte fram. Den massiva kritiken ledde också till att bevarandefrågorna blev mer och mer aktuella. Man började med kulturhistoriska inventeringar för att dokumentera den äldre bebyggelse som fanns kvar.⁴³

Idén om grannskapsenheter togs upp igen, men enheterna gjordes nu så stora så att det fanns underlag för affärer och barnomsorg, något som inte hade fungerat när den ursprungliga idén om grannskapsenheter hade förverkligats under 40-talet.⁴⁴ Under den här perioden började man separera bostäder och arbetsplatser, man flyttade industrierna som blivit smutsigare och smutsigare ut ur stadskärnorna. Detta ledde till sanitära och funktionella förbättringar, men medförde desto torftigare bostadsmiljöer.⁴⁵

1970-

Byggandet fördelades så att runt 70% bestod av flerfamiljshus och 30% småhus. Den nya bebyggelsen tog inte bara plats i sanerade centrumkärnor, utan också till stor del i de nya som efterhand växte fram i stadens utkanter. Man började nu också känna av den ökande bilismens effekter och började reglera trafiken samt separera gående, cyklisterna och bilister.⁴⁶

1970 byggdes fler hus per invånare än någon annanstans i världen. Alla de hus som planerades hann dock inte byggas färdigt innan kritiken mot områdena växte sig större i början av 70-talet. Man

³⁹ Sternudd, 2007, s. 157

⁴⁰ Åström, 1993, s. 111

⁴¹ Ericsson et al, 2002, s. 11

⁴² Sternudd, 2007, s. 30

⁴³ Sternudd, 2007, s. 158

⁴⁴ Åström, 1993, s. 52

⁴⁵ Åström, 1993, s. 52

⁴⁶ Åström, 1993, s. 50

kritiserade bland annat höjden och glesheten och ville istället ha lägre och tätare⁴⁷ I flera områden ägnades inledningsvis väldigt lite omsorg om utemiljön. Det visade sig också snart att den som hade möjlighet flyttade efterhand ifrån dessa områden, bland annat Rosengård och Gårdsten. 1976 stod runt 1000 av 20 000 byggda lägenheter tomma. Medborgardeltagande och boendeflyttande fick större inflytande i slutet av 70-talet, vilket ofta ledde till att planerade nybyggningar och större förändringar förkastades till fördel för renovering och upprustning samt mindre förnyelse, integrerad i den befintliga strukturen.⁴⁸ Europeiska byggnadsvårdsåret 1975 gjorde sitt till för intresset och förståelsen för historia och arkitektur. Begreppet stadssanering kom att ändras till stadsförnyelse⁴⁹, vilket visar på ett nytt synsätt på stadens äldre arkitektur.

Kritiken mot de tråkiga utemiljöerna ledde till att man redan i slutet på 70-talet började med miljöförbättringsprogram tillsammans med de boende. Dessa fortsatte in på 80-talet med utbyggnad av bland annat trädgårdsanläggningar, lekplatser, trädalléer och odlingslotter. Man arbetade också med husfasaderna genom annan färgsättning.

Så småningom började det bli överskott av lägenheter. Det flesta var av ganska god standard, men många var besvikna på den trista utemiljön. Pendeln började svänga mot ett större intresse för småhus, och man gick från att bygga 70% flerbostadshus till 70% villor. Villorna var dock fortfarande standardiserade. Dessutom kom kritiken att växa mot de utbredda villamattor som tog av god jordbruksmark i större utsträckning än mer befolkningstäta flerfamiljshus. Kostnaderna för villorna blev högre på grund av ledningar och gator och segregationen ökade allt eftersom den medelklass som hade råd flyttade till villorna⁵⁰

Kritiken mot villornas utbredning ledde till en riktning mot lågt-tätt där man byggde samman småhus och genom detta bildade oregelbundna småskaliga gaturum. På detta sätt skulle man ta tillvara på både småhusens och flerbostädernas fördelar och slippa dess brister⁵¹. Begreppet naturligt infördes som en reaktion för att förbättra den tråkiga utemiljön.

⁴⁷ Roos och Gelotte, 2004, s. 21

⁴⁸ Åström, 1993, s. 112

⁴⁹ Åström, 1993, s. 112

⁵⁰ Åström, 1993, s. 106

⁵¹ Åström, 1993, s. 109

1980-

I början av 80-talet hade fokus kommit att ligga lika mycket vid ombyggnad som nybyggnad. Förnyelsen var främst riktad mot innerstaden men började så småningom växa utåt med bland annat fokus på handikappsanpassning. Vid om- och nybyggningar togs ofta centrala grönytor i anspråk, något som fick stora protester. Efter mitten på 1980-talet följer en tid med väldigt lite bostadsbyggande och större fokus på bland annat infrastruktur.⁵² Allt eftersom industrin blev renare och mindre vanlig som arbetsplats kan man åter integrera boendet med arbetsplatsen med en större täthet och en större omsorg om miljön än vad som tidigare varit aktuellt och möjligt.⁵³

I och med att postmodernismen bredde ut sig under 80-talet började arkitekturen ta en annan riktning, fokusera på stadsrummet och återigen hämta inspiration och referera till historiska stadsbyggnadsprinciper.⁵⁴ Byggnaderna skulle vara moderna, men inte historielösa, utan förankrade i arkitekturhistorien. I slutet av 1900-talet började man alltså återigen göra historiska referenser vid nybyggnation och lade vikt vid att passa in den nya byggnaden till de omgivande, speciellt i miljöer som ansågs vara värdefulla eller känsliga. Under denna period började också platsens betydelse och den regionala förankringen få ett viktigare inflytande över arkitekturen.⁵⁵

2000-

I början av 2000-talet verkar diskussionen inte längre handla om en genomsnittlig medborgare, utan om det situationsberoende och individuella, men med arkitekten åter i fokus. Ett nytt globalt perspektiv öppnar för mer storskaliga bygganden och intresset för det lokala har tonats ned.⁵⁶ Begrepp som nyfunktionalism och nymodernism börjar också prägla dagens debatt. Nyskapande och konstnärlighet värderas högt vid åtgärder i stadsmiljön.⁵⁷ Återigen har vi problem med bostadsbrist i de flesta större städerna; bara i Stockholmsregionen räknar man med att det behövs byggas 17 000 bostäder per år de närmsta tjugofem åren för att få bukt med bostadsbristen.⁵⁸

⁵² Gustavsson, 1999

⁵³ Åström, 1993, s. 133

⁵⁴ Åström, 1993, s. 140

⁵⁵ www.ne.se 2008-04-03

⁵⁶ Sternudd, 2007, s. 158

⁵⁷ Regeringen, 1997/98:165, s. 109

⁵⁸ Roos och Gelotte, 2004, s. 5

Det har också börjat uppmärksammas att många nya bostadsområden byggs på högklassig åkermark, något som inte är hållbart i ett längre perspektiv med tanke bland annat på hur spannmålspriser och det världspolitiska läget ser ut. Kritikerna till dessa nya bostadsbyggen menar att man tar av en säkerhet. Staden ska förtätas och kvalitén på dess grönytor ska förbättras. Hållbarhetsperspektivet verkar bli allt viktigare och ombyggnader med ekologiska och resurssnåla förtecken blir allt vanligare.⁵⁹

Debatten inom arkitektur går idag åt båda håll; man förespråkar än traditionalistiskt, än modernt. Vad som kommer att definiera 2000-talets första decennium återstår att se.

Hur ser dagens bild av den nära historien ut?

Något som verkar uppenbart efter att ha undersökt litteratur är att det är få som håller sig till neutrala beskrivningar av 60- och 70-talets arkitektur. Man erkänner den ökade standarden som ett positivt ingrepp, men är trots detta väldigt kritisk till det man beskriver som respektlöshet och avståndstagande till tidigare arkitektur⁶⁰. Vad som verkar förbises i dagens allmänna åsikter kring 60-talets arkitektur är att vi i Sverige gick från att ha den sämsta bostadsstandarden i Europa till den bästa på 20 år⁶¹. Miljonprogrammet innebar ett enormt uppsving för svenska folkets livsstandard på ett sätt som jag inte tror att vi kan föreställa oss hur vi hade haft det utan den idag. Denna ganska jämnhöga och goda standard, som vi har i hela Sverige, saknas på många håll i Europa

Det nya hade blivit norm och när de problem som modernismen strävade efter att lösa hade glömts bort stod istället detta nya som ett hot mot arkitekturen, genom att hota den urbana kulturen och det arkitekturhistoriska arvet.⁶² Jag upplever att den standardhöjning som detta byggande innebar har blivit en typ av värdeskifte där det som fanns innan inte finns med i vår förståelse av samtiden. Vi kan inte se hur den verklighet såg ut som fanns innan modernismens bostäder byggdes.

En generell åsikt som också framträder är kritiken mot en ensidighet och standardisering i den meningen att utseende och mönster upprepas i framförallt utemiljöerna. Bilden av en ensidighet stämmer dock inte överens med verkligheten och det finns en betydligt större variation i material och utformning än vad som är den allmänna uppfattningen⁶³

⁵⁹ Regeringen, 1997/98:165, s. 9

⁶⁰ Åström, 1993, s. 125

⁶¹ Roos och Gelotte, 2004, s. 30

⁶² Werne, 1998, s. 182

⁶³ Boverket, 2005, s. 41

Det verkar också finnas en bild av att alla dessa områden är problematiska och i stor utsträckning drabbade av sociala problem. I själva verket är det en stor del av dessa bostäder som ”åldras och vårdas i en anspråkslös vardaglighet långt från braskande tidningsrubriker.”⁶⁴ Min bild av dessa åsikter är att man diskuterar schablonbilden snarare än verkligheten. Okunskapen om hur dessa områden ser ut leder till att man enbart förhåller sig till den generalisering man gör och inte reflekterar över att bilden kan vara mer komplex än så.

Det är långt ifrån enbart den faktiska miljön som har gett dessa områden sitt dåliga rykte. Genomgående har media genom artiklar och reportage visat miljonprogramsområdena, och framförallt de i förorten i negativa sammanhang. Bilden har beskrivits och komponerats så att ingen tvetydighet eller dubbelsidighet syns. Man visar det gråa, smutsiga och tråkiga. Bilden media har förmedlat handlar ofta om det enorma betongblocket som nästan ”kväver den lilla människan”⁶⁵ Man poängterar ofta i dessa tidningar att politikerna svikit och att drömmen om ”moderniteten blev ett nytt slumområde”⁶⁶

Oavsett vilka skäl olika medier har för att framställa dessa områden på det här sättet menar jag att den här bilden har fått en större genomslagskraft än vad man kanske inser och erkänner. I avhandlingen ”Bilder av en småstad” har Catarina Sternudd gjort en undersökning om estetiska värden i Karlshamn. Där beskriver allmänheten till stor del 60- och 70-tals arkitekturen som ful, steril och tråkig, i jämförelse med äldre hus med ett traditionellt utseende och nyare hus som antingen räknas som moderna eller är traditionellt inspirerade. Husen beskrivs som bl.a. ”låda” eller ”bunker” man tycker att formen är för stor och enkel för att vara tilltalande.⁶⁷ Sternudd refererar till en annan studie där man menar att det är just själva formspråket som upplevs som negativt. Vad man uppfattar vara ett stereotyp utförande och en liten omsorg om detaljer i miljön gör att man upplever en uppgivenhet inför att bo i dessa områden.⁶⁸

⁶⁴ Boverket, 2005, s. 41, citat

⁶⁵ Ericsson et al, 2002 s. 43

⁶⁶ Ericsson et al, 2002 s. 50

⁶⁷ Sternudd, 2007, s. 120

⁶⁸ Sternudd, 2007, s. 132

Däremot kommer Sternudd själv fram till att skötseln och underhållet av ett område kopplas till en social och ekonomisk status. Skötseln verkar i högre grad spela roll än det arkitektoniska och estetiska uttrycket när associationer kopplas till miljön⁶⁹.

Välskötta miljöer ökar upplevelsen av trygghet och säkerhet, och innefattar också aspekter som social status⁷⁰. Dåligt underhåll leder till en förstärkt segregation eftersom de områden som redan anses som oattraktiva blir ännu mer oattraktiva. Därmed växer också de geografiska skillnaderna. Det blir alltså en större och större skillnad på de som bor där och de som inte gör det, allt eftersom dessa områden på grund av sämre ekonomi och sämre skötsel blir mindre populära, oavsett om det finns andra kvaliteter i dessa områden⁷¹. I värderingen av miljonprogrammets områden blandar man ofta in andra aspekter; ”där bor många a-lagare”, ”det är mycket bråk”⁷², Man tycker inte bara att husen är fula utan tar också avstånd från dem som bor där. Man föreställer sig också att det är mörka och tråkiga lägenheter utan att ha någon reell vetskap om detta. Mycket mer än den faktiska och fysiska upplevelsen av husen spelar alltså in⁷³. I undersökningen visar det sig också att trivseln värderas högre än skönheten i det som kallas den ”modernistiska bebyggelsen”, oftast i form av 60- och 70-talets arkitektur⁷⁴. Modernismens och miljonprogrammets byggnader upplevs inte som vackra, men trots detta verkar tillfrågade trivas ganska bra där. En förklaring kan finnas i att dessa lägenheter är ljusa och välplanerade⁷⁵.

Denna diskrepans mellan trivsel och skönhet tror jag också kan vara en värdering där man har ”lärt sig” att detta är dålig arkitektur. Jag menar också att detta återigen visar på den schablonbild som målas upp av miljonprogrammets bostäder, där mycket mer än arkitekturen och planeringen spelar en roll. Frågan är hur mycket som egentligen är utformningens fel och hur mycket som kan kopplas till den samlade uppfattningen man har av områden

När det gäller skillnaden mellan ”allmänhetens” åsikt och en mer kunnig, eller till och med yrkesverksam verkar yrkeskåren och mer kunniga personer vara mer välvilligt inställda till olika former av historisk arkitektur och uppskattar en autenticitet i större utsträckning.⁷⁶

⁶⁹ Sternudd, 2007, s. 113

⁷⁰ Sternudd, 2007, s. 113

⁷¹ Boverket, 2003, s. 12

⁷² Sternudd, 2007, s. 121

⁷³ Sternudd, 2007, s. 120

⁷⁴ Sternudd, 2007, s. 88

⁷⁵ Sternudd, 2007, s. 95

⁷⁶ Sternudd, 2007, s. 134

Regeringen påvisar i sin proposition ”Utveckling och rättvisa” att det för närvarande finns för lite kunnande om efterkrigstidens arkitektur och att detta behöver åtgärdas för att man ska kunna förvalta och renovera dessa byggnader på ett tillfredsställande sätt⁷⁷. Frågan har lyfts om att dessa miljöer och områden på grund av sin ålder är i behov av en renovering och utveckling. I ”Utveckling och rättvisa” påpekar man också att denna upprustning och en framtida förvaltning bör utvecklas så att ”arkitektoniska kvaliteter tas till vara.”⁷⁸

Sternudd tar upp detta som en brasklapp där kunniga är mer petiga med detaljer, medan det viktiga för allmänheten är att byggnader ser gamla ut, och inte bryr sig så mycket om ifall det miljöerna är autentiska eller inte⁷⁹. Jag menar däremot att det snarare ska ses som ett problem när denna kunskap inte ens finns bland de yrkeskunniga. Det visar ganska tydligt på att den attityd som finns i branschen inte grundar sig i faktiskt kunnande utan till stor del samma fördomar som allmänheten rör sig med. Det är inte förrän det finns en förankrad kunskapsbild om denna tidsepoks byggande som en bredare satsning mot en ökad kunskap bland allmänheten kan göras.

Vems är bilden?

Det är oftast inte de boende själva som beskriver sin bostadsmiljö som negativ i miljonprogrammets områden, och oftast inte ens de som får komma till tals i den debatt som förs i media. Debatten skiftar mellan att beskriva antingen människorna eller bebyggelsen som det som det största problemet.⁸⁰ Dessutom uppmärksammas dessa områden i de allra flesta fall som ett problem när de syns i debatten i media och under de senaste trettio åren har man sällan fått se dessa i andra mediala sammanhang än negativa.⁸¹

Jag får uppfattningen att väldigt få har en egen erfarenhet av dessa områden, utan man nöjer sig med bilden av en ”sanning” som presenterad i media. Av detta kan man också anta att även praktiserande landskapsarkitekter, arkitekter och planerare till större eller mindre del skapar sig en uppfattning om

⁷⁷ Regeringen, 1997/98:165, s. 110

⁷⁸ Regeringen, 1997/98:165, s. 107

⁷⁹ Sternudd, 2007, s. 114

⁸⁰ Ericsson et al, 2002 s. 12

⁸¹ Ericsson et al, 2002 s. 10

hur dessa områden fungerar inte bara baserat på arkitekturen utan också på de arketyper av problem och områden som presenteras i tidningar och tv.

Redan i områdenas nybyggnadsfas började media beskriva de ofullgångna miljöerna som invandrarghetton, där bilder på ofärdiga utemiljöer påminner om krigshärjade områden.⁸² Det är alltså redan innan områdena färdigställts som de börjar beskrivas som osäkra och dåliga. En problematik växte fram i att förorterna var åtskilda och artskilda från resten av samhället. När den moderna visionen tappade sin positiva laddning var områdena fortfarande avskiljda, men nu betydde detta något annat. De fysiska byggnaderna fanns kvar, men började nu representera ett misslyckande istället⁸³.

Farligheten i den ofärdiga miljön som beskrivs på 60- och 70-talet ersätts med skildringen av de farliga människorna i slutet på 70-talet. Ganska obemärkt har man alltså skiftat fokus från byggnader till människor, men den negativa beskrivningen kvarstår.⁸⁴ Arkitekturen beskrivs på så sätt som något som gör människorna anonyma och likgiltiga för varandra. I det opersonliga rummet placeras den passiva invandraren in och blir därmed lika anonym som arkitekturen.⁸⁵ Jag menar att detta retoriska grepp som media använde sig av säkert hade någon form av samhällselig kritik riktat till politiker men att denna kritik så småningom ersattes med vad som blev liktydigt med en dokumentering av farliga och dåliga områden. Åsikterna blev en sanning.

Det är på många sätt en stigmatiseringsprocess som har pågått mot förorten, och många av de egenskaper som tillskrevs områdena, till exempel att de var skräpiga och smutsiga, inte alls var specifik för just dessa områden.⁸⁶ Även om det givetvis fanns de som tyckte att dessa områdens yttre miljöer var tråkiga och torftiga, fanns det också de som identifierade sig med dessa trakter, men som aldrig fick komma till tals. De fick istället se hur man genom statliga medel försökte ”autentisera” och ”gullifiera” deras miljöer för att man trodde att detta skulle göra dessa miljöer mer värda att identifiera sig med.⁸⁷ Vidare ger statistik en bekräftelse på att om du bor här eller där är det större sannolikhet att du är sjuk, lågutbildad, överviktig, osv. Rumsligheten kopplas till en sjuklighet som spär på de bilder som förmedlas.⁸⁸

⁸² Ericsson et al, 2002 s. 47

⁸³ Ericsson et al, 2002 s. 31

⁸⁴ Ericsson et al, 2002 s. 70

⁸⁵ Ericsson et al, 2002 s. 69

⁸⁶ Ericsson et al, 2002 s. 18

⁸⁷ Werne, 1998, s. 145

⁸⁸ Ericsson et al, 2002 s.89

Detta kan sättas i kombination med den påvisade möjligheten att man uppfattar områden med bristande engagemang i förvaltning och utformning som en indikator på att man som boende inte själv är värd någon omsorg⁸⁹ Jag menar att detta på så sätt ledde till att även de som trivdes i dessa områden fick så småningom bilden av att detta inte var områden man kunde eller borde identifiera sig med. Bilden av att dessa miljonprogrammets förorter är något dåligt började uppfattas både av människor som inte bodde där, men också av dess invånare och så småningom blev detta en mer och mer ostridig åsikt; ett faktum.

Den mediala bilden av förorten har varit genomgående negativ de senaste 30 åren. Detta har gått från att vara en åsikt till att bli en sanning. Bilden av förorten blir fixerad. Det går att ifrågasätta den, men det är svårt att tolka den på ett annat sätt och man får sällan höra andra åsikter. Efterhand har miljonprogramsområdena istället blivit synonyma med osvenskhet och utanförskap.⁹⁰ Hur kan något som är så dåligt vara värt att besvara? Hur kan något modernt vara av kulturhistoriskt värde?⁹¹ Jag menar att detta i förlängningen leder till att en allmän uppfattning att detta inte är ”vår” kulturhistoria; vi identifierar oss helt enkelt inte med dessa områden.

Hela den här debatten tycker jag också visar på att det på inget sätt rör sig om en nyanserad diskussion där de positiva aspekterna kan få ligga till grund för en problemlösning där detta behövs. Något som blir väldigt påfallande är det faktum att så mycket mer än miljonprogrammets arkitektoniska utformning och planering som skapar en uppfattning, utan även fördomar, medias bild, och den faktiska åsynen av efterhand allt mer oskötta områden.

En alternativ bild?

Kritiken mot miljonprogrammet har varit hård, och arkitekturen har mycket möjligt bidragit till detta med omsorgslös utemiljö och uppradade byggnader. Men det beror också till stor del på att inflyttning skedde innan utbyggnad var klar, och transport och service var inte utbyggd i den omfattning som krävdes. Delvis har också hushåll med sociala problem i stor omfattning hänvisats dit, vilket har spätt på de problem som fanns redan från början.⁹²

⁸⁹ Sternudd, 2007, s. 106

⁹⁰ Ericsson et al, 2002 s. 26

⁹¹ Ericsson et al, 2002 s. 12

⁹² Åström, 1993, s. 105

Trots att det finns många negativa aspekter med modernismens arkitektur som delvis har framgått tidigare finns det ett flertal aspekter där modernismens ideal och avsikter faktiskt lyckades. Det fanns också en tydlig målsättning om en rättighet till goda bostäder för alla⁹³. Man ville skapa områden där alla kunde bo och där invånarnas inkomster gjorde skillnader i standard⁹⁴. Hyrorna på dessa bostäder är fortfarande bland de lägsta bland olika byggnadstyper⁹⁵ vilket faktiskt skapar förutsättningar för en mer varierad befolkningsgrupp att bosätta sig här. Det är trots allt inte så att alla miljonprogrammets områden blev lika utskällda, det finns exempel där arkitekturen, trots standardiseringen har varit genomtänkt och fungerat.⁹⁶ Det finns få exempel både förr och senare där man inte har byggt för en speciell målgrupp eller på en kostnadsnivå där bara vissa inkomstgrupper kan bo. I detta avseende har miljonprogrammet varit ganska framgångsrikt i förhållande till sin ursprungliga avsikt.

Den enorma satsning som miljonprogrammet innebar berodde också på att man under årtionden hade försökt komma tillrätta med en bostadssituation som blev allt värre.⁹⁷ I och med miljonprogrammets bostäder kunde Sverige klara en urbaniseringsprocess utan framväxten av slumområden.⁹⁸ Trots den bild av slum som media försökte påtala under 60- och 70-talet fick Sverige i och med dessa byggnationer Europas bästa standard; och lägstanivån i förhållande till hur det såg ut bara ett tiotal år tidigare är ojämförbart högre.

Jag menar inte att man bör försvara miljonprogrammet och dess omfattning och utformning fullt ut, man jag tror att man måste komma ihåg att situationen när dessa bostäder byggdes var en helt annan än vad den är idag.

Kvalitetsmässigt sett är 60- och 70-tals husen många gånger bättre än dagens byggnader gällande bland annat ur energisynpunkt⁹⁹. Bostäderna från rekordårens byggen är också många gånger bra bostäder. Planlösningarna är funktionella och väl genomtänkta och lägenheterna har lite av öppen planlösning och är praktiska så tillvida att det går att stänga dörren om sig samtidigt som de har goda ljusinsläpp.¹⁰⁰ Detta bekräftas om man återkopplar till den undersökning som gjordes i Karlshamn där

⁹³ Roos och Gelotte, 2004, s. 30

⁹⁴ Ericsson et al, 2002, s. 11

⁹⁵ Boverket 2005 s. 43

⁹⁶ Åström, 1993, s. 99

⁹⁷ Roos och Gelotte, 2004, s. 8

⁹⁸ Regeringen, 1997/98:165, s. 16

⁹⁹ Boverket, 2005, s. 48

¹⁰⁰ Boverket, 2005, s. 49

de boende faktiskt trivdes i sina lägenheter trots synpunkter på arkitekturen och närmiljön. Ofta värderades också närheten till omliggande grönområden som något positivt¹⁰¹, vilket till stor del bygger på att dessa områden ligger i stadens utkanter.

Jag tycker att detta visar på att det faktiskt finns en enorm potential att utveckla i dessa områden. Det finns faktiskt värden i dessa byggnader som trots allt fungerar fortfarande.

Slutsatser

Att riva stadskärnor och äldre bebyggelse är inget som är nytt för 60-talet. Redan i slutet av 1800-talet, under en period av omfattande nybyggnation revs gamla hus. Som en reaktion på detta åtföljdes denna period av ett nyväckt intresse för nationalromantik och regional arkitektur. Man menade redan då att man hade mycket byggnadskonst som var väl värd omvårdnad. Man menade också att om man ska kunna bevara något av den trevnad som fanns i staden förr i tiden är ”ett bevarande av gamla karaktäristiska stadsdelar önskligt”¹⁰²

Rent krasst vill jag mena att det var ”bättre förr” redan i slutet av 1800-talet. Jag tror att stora ingrepp alltid kommer att åtföljas av kritik men att man genom att förhålla sig till de förutsättningar som råder kan utveckla staden vidare. Det är trots allt en mycket liten del, om någon alls, av dagens debatt som fokuserar på de negativa följderna av rivningarna i slutet av 1800-talet. Vi befinner oss fortfarande så nära i tiden att vi har en uppfattning om det som fanns innan, men efterhand kommer miljonprogrammets byggnader utgöra återstoden av den förflutna historien.

Frågan är om det hade varit möjligt att på ett närmelsevis lika effektivt sätt förse svenska befolkningen med bostäder som skedde på 60-talet. En annan provocerande tanke är frågan om kvarvarande historiska objekt hade fått lika stort värde om de hade tillåtits förfalla ett efter ett istället för att rivas i en samlad och massiv rörelse.

Då de omfattande rivningarna och stadssaneringarna inleddes byggdes bland annat bilden upp av att den sociala kontrollen som den gamla byn och dess planeringsprinciper innebar ledde till stagnation, isolering och övervakning. Men redan en tidig kritik beskriver den likartade bebyggelsen i staden som onaturlig. Man menar att den moderna bebyggelsen skapar vantrivsel och passiva medborgare. Om man däremot får bo i mindre områden, här i detta fall menar man grannskapsenheter, liknar det ett

¹⁰¹ Sternudd, 2007, s. 124

¹⁰² Sternudd, 2007, s. 156

mindre samhälle vilket medför en större trivsel och vänskapligare attityder mot sina medgrannar och människor.¹⁰³

Det verkar alltså finnas problem som existerar oavsett vilken typ av planeringsideal som råder. Man använder alltså samma argument som motivering till varför olika typer av förändringar ska genomföras.

Det finns givetvis lika många åsikter om vår samtidshistoria som det finns människor eller yrkesversamma. Då det fortfarande finns människor som var med om miljonprogrammets byggnad och kanske var en av dem som flyttade in i dessa nya lägenheter finns en uppfattning om att detta fortfarande är en symbol för det moderna. Men samtidigt kommer allt fler växa upp med efterkrigstidens bebyggelse som något som alltid har funnits, en självklarhet på samma sätt som stenstadens kvarter.¹⁰⁴

Dessa hus börjar bli en del av ett kulturarv. Oavsett vad vi tycker om dem.

¹⁰³ Sternudd, 2007, s. 157

¹⁰⁴ Roos och Gelotte, 2004, s. 7

Samtidsproblematiken kopplad till arkitektur och planering

Vårt sätt att se arkitektur och våra uppfattningar om den förändras ständigt. På kort tid går uppfattningarna från den ena ytterligheten till den andra¹⁰⁵. Det verkar som att dessa förändringar genom historien präglas av att man uppmärksammar det som har varit dåligt och sedan helt bryter mot detta. Det är sällan man poängterar det som har varit bra och fortsätter med det, och istället gör justeringar kring det som inte har fungerat. Det verkar vara en accepterad uppfattning att det finns en pendelverkan gällande olika fenomen, där de växer och avtar i utbredning och acceptering över tid¹⁰⁶ och man är alltid övertygad om att den egna åsikten grundar sig i det som är historiskt korrekt eller stillöst¹⁰⁷.

På många sätt tror jag att detta kanske är en nödvändighet för att man ska kunna skapa något nytt, att man tror på att det man gör är en förbättring och utveckling i förhållande till det som redan existerar. Men det finns en risk att antagandet att det finns en ”tidens rätta stil” som man strävar efter att uppnå blir istället en begränsning, en diskurs där de omedvetna värderingarna leder till ett ensidigt tänkande och ett förytligande av arkitektens och planerarens kunskap. Diskursen och värderingarna gör att de arkitekter som är av en annan uppfattning får svårt att hävda sin åsikt.¹⁰⁸ Det är svårt att ifrågasätta glasögonens premisser om man inte reflekterar över att de finns.

Diskussionen och värderingarna kring konflikten mellan bevarande och framåtsträvande har präglat stadsplaneringen ända sedan början av förra århundradet. Att det finns en motsättning mellan en modernistisk och traditionell idéströmning är en förhållandevis vedertagen bild. Dock beskrivs denna ofta värderande från ena eller andra sidan för att påvisa en åsikt eller ett faktum.¹⁰⁹

Att genom den ena uppsättningen värderingar se denna pendel som en växling mellan bättre och sämre ”tider” inom stadsplaneringen är onekligen ett fyrkantigt synsätt som borgar för att pendeln kommer fortsätta svänga. Det räcker inte med att man konstaterar att det finns en pendelrörelse mellan två motpoler.

¹⁰⁵ Werne, 1998, s. 9

¹⁰⁶ Sternudd, 2007, s. 156

¹⁰⁷ Werne, 1998, s. 79

¹⁰⁸ Werne, 1998, s. 80

¹⁰⁹ Sternudd, 2007, s. 155

Jag har uppfattat att det också finns en problematik i att pendelverkan i beslut och åsikter ofta går snabbt och att systemet och byggandet går desto långsammare. Det finns en inneboende komplexitet i att staden både är snabb och långsam. En stadsplan tar i förhållande ganska kort tid att framställa och besluta jämfört med hur lång tid det tar att genomföra den.¹¹⁰

När resultatet av en åtgärd börjar synas har det ofta gått så lång tid att situationen ser annorlunda ut, och kanske till och med är den motsatta. Detta leder till nya beslut för att motverka den nya situationen och så fortsätter det på det viset. Redan medan rivningarna pågick under 60-talet började man ta emot den massiva kritik som följde, och insåg till viss del dess vikt, men menade att också att dessa var bakåtsträvande och konservativa.¹¹¹ Motståndet mot att låta allmänheten och brukaren medverka i planeringsprocesser och nybyggen grundar sig än idag i att man menar att detta innebär per automatik att man utesluter möjligheten till framåtsträvande arkitektur. Det kommer alltid att finnas motstånd mot det nya, och man menar att det är arkitektens uppgift att visa på behovet av utveckling. ”Vi bygger ju inte i första hand för oss själva utan för kommande generationer.”¹¹²

Det verkar onekligen fortfarande som att arkitekter till stor del siktar framåt; utan att vare sig vara särskilt intresserade av brukare eller historia. Och alla verkar ha framtidens bästa för ögonen. Det rådande paradigmet gör att vi inte ser de ursprungliga avsikterna, utan värderar enbart resultatet. Här menar jag att detta i förlängningen kan leda till att vi gör samma åtgärder en gång till och finner oss i samma situation igen om ett halvt sekel.

Genom att förvränga modernismens ursprungliga avsikt och låta en reell verklighet ställas mot en imaginär vision om hur det kunde ha varit försöker man påvisa hur man bör göra istället, och samma sak gäller för modernismens retorik under 50- och 60-talet. Miljonprogrammet var ett enormt samhällsprojekt och med tanke på den tid det tar att se resultatet och undersöka dess kvaliteter och problem borde vi idag befinna oss i en situation där vi utvärderar och utvecklar istället för att döma ut och lägga ner.

Jag anar en viss problematik kring att man inte har ”lärt sig av misstagen” Jag menar att man idag har samma syn på den nära historien som man hade på 60-talet, man vill rensa bort något fult och dåligt för att ge plats för något som bättre motsvarar dagens ideal. Men då tror jag att man går i samma fälla en gång till och riskerar att befinna sig i samma situation om ytterligare 50 år. Jag menar att det faktum att man gjorde som man gjorde på 60-talet säkert var nödvändigt till stor del, men också

¹¹⁰ Åström, 1993, s. 47

¹¹¹ Sternudd, 2007, s. 158

¹¹² Sternudd, 2007, s. 139, citat

berövade oss på kulturmiljöer som till viss del kunde ha funnits kvar idag. Det är först när något är hotat eller på väg att försvinna, ett par generationer efter tillkomsten, som man börjar fatta intresse för ett fenomen och arbeta för ett återskapande och bevarande; av de rötter som tidigare generationer har förnekat.¹¹³ Det verkar underligt att göra samma sak en gång till. Historien har ju redan visat att detta inte löser problemen, utan istället skapar nya.

Med dagens spridda debatt uppfattar jag en ambivalens i om man ska behandla miljonprogrammets byggnader som historiska eller moderna¹¹⁴, de är ju varken eller....

Genom att undersöka den här problematiken utifrån begreppet samtidshistoria fördjupas problemet från att handla om vad som faktiskt är snyggt och fult/bra och dåligt, till att handla om hur vi ser på vår gårdag med en minst sagt färgad värdering. Om begreppet införs på ett bredare plan inom landskapsarkitekturen kan den problematik som är erkänd inom området hjälpa till att skapa en djupare förståelse kring hur man ska förhålla sig till dessa byggnader.

Hur går vi vidare? Värderingar för framtiden

Vi måste erkänna denna arkitektur som en del av vår kulturhistoria och inte göra samma misstag som då genom att skapa en historielös arkitektur som också inom sin tid kommer att bli omodern. Ett sätt är att inom kåren faktiskt omvärdera miljonprogrammet som begrepp och föra en mer nyanserad diskussion om vad som fungerar och inte fungerar i dessa områden och hur dessa, precis som alla andra områden, kan utvecklas för att motsvara dagens behov.

Nyligen har en strategi föreslagits från yrkeskårens håll där man ser den traditionella staden som en typ av stad och den moderna som en annan, och att dessa båda har fördelar och nackdelar som kan ligga till grund för vidare utveckling för en mer hållbar stadsbyggd¹¹⁵. Genom att inte räkna miljonprogrammets bebyggelse som ett misstag, utan att se den som en grund med både fördelar och nackdelar, precis som den traditionella rutnätsstaden kan man på ett ärligt sätt utveckla dessa områden efter bästa förmåga.

Man kommer aldrig att utifrån tidens rådande värderingar lyckas pressa in arkitektur under en annan idédiskurs så att de passar tidens ideal. Däremot tror jag att man kan utifrån andra aspekter, boendes behov, energisnålhet osv. hitta lösningar som kan göra denna arkitektur mer anpassad till dagens ideal.

¹¹³ Werne, 1998, s. 263

¹¹⁴ Ericsson et al, 2002 s. 12

¹¹⁵ Ullstad, 2008, s. 17

Detta borgar då också för att utvecklingen blir mer hållbar i längden, och inte enbart uppfattas ett ”stilsaneringsförsök” när nästa stilideal eller idéströmning tar vid.

Erfarenheter har visat brukarmedverkan fungerar och att invånarna upplever en ökad trivsel och trygghet, och en bild av det egna bostadsområdet som är mer positiv. Detta verkar dessutom leda till minskad vandalisering och en större varsamhet om de gemensamma ytorna.¹¹⁶ Genom att inte planera över huvudet på allmänheten ökar också möjligheten att skapa mer långsiktigt hållbara lösningar.

Sverige har som land vitt skilda förutsättningar för byggande, bland annat genom klimatet, men trots detta verkar det oftast vara så att den moderna arkitekturen relaterar till en byggnadsstil snarare än att ha en regional förankring.¹¹⁷ Den kritik som riktas mot det som man beskriver som anonyma och likartade byggnader beror delvis på att den framförallt tar sin referens i annan modern arkitektur snarare än den som finns på platsen där den är uppförd¹¹⁸. Något som kvarstår att undersöka är frågan om en tydligare regional förankring, där klimat och topografi finns med som parametrar för förändringar och byggnationer av nya områden. På en mindre skala finns möjligheten att implementera begreppet formkontextualism vilket innebär att man använder färger och material från kringliggande bebyggelse vid lokal anpassning.¹¹⁹ Med tanke på den kritik som miljonprogrammets arkitektur har fått om identitetslöshet och monoton skalle denna regionala förankring kunna skapa både ett ökat intresse från allmänheten i form av brukarmedverkan samtidigt som den entydiga bilden av de fyrkantiga byggnadsblocken skulle kunna brytas upp och ersättas av flera olika uttryck beroende på var i landet man befinner sig.

¹¹⁶ Regeringen, 1997/98:165, s. 45

¹¹⁷ Åström, 1993, s. 71

¹¹⁸ Werne, 1998, s. 263

¹¹⁹ Werne, 1998, s. 267

Avslutning

Jag tror att det är viktigt att erkänna att det inte är 60-talets arkitektur och planering som är dålig i sig, utan snarare sociala och attitydmässiga faktorer som gör att områden får en viss karaktär eller stämpel. Pusslet staden måste få innehålla olika bitar, att rensa bort flera av dem för att de inte passar in idag kan visa sig vara lika förödande som det visade sig vara på 60-talet. I den bostadsbrist som råder idag är det inget annat än beklagligt att hus står tomma. Jag menar att detta enbart visar på en oförmåga och en ovilja att skapa nya värderingar

Det är tydligt att vår uppfattning om 60- och 70-talets arkitektur präglas av vårt nuvarande paradigm, vilket är på många sätt ett annat än det som rådde när dessa områden planerades och byggdes. Vi får glömma bort våra egna glasögon och göra anspråk på att vår uppfattning är den objektivt riktiga.

En viktig aspekt tror jag ligger i diskrepansen mellan kår och allmänhet. Vi som planerare och arkitekter måste, givetvis med vårt kunnande i ryggen; planera för människor. Jag menar att professionalismen måste kunna utvecklas till en grad där brukares och medborgares behov tas tillvara utan att ett arkitektoniskt utvecklingssträvande går förlorat.

I och med regeringens proposition och de projekt som följt efter har frågan om miljonprogrammets hus lyfts något. Men debatten och kunskapen kring detta verkar inte ha lyft till en allmän nivå; den generella åsikten verkar fortfarande vara att miljonprogrammets bostäder ligger i dåliga områden med stora sociala problem.

Någonstans kan jag få uppfattningen att man helt enkelt måste börja ”gilla läget”. Miljonprogrammets byggnader utgör med sina 25 procent av det totala byggnadsbeståndet kanske ryggraden, med åtminstone en grundsten för Sveriges bostäder.

Om debatten bland kåren eller allmänheten hela tiden kommer att handla om en teoretisk diskussion kring modernismen kontra traditionellt byggande, eller kontra något annat vad det nu kan vara, eller bara stannar vid fördomar om förorten och en onyanserad och stigmatiserad bild av dess invånare kan dessa områden aldrig bli annat än ett ”dåligt samvete”.

Källförteckning

Tryckta källor

- Andersson, Lars M och Zander, Ulf, 2007, *In med historien: fem historiker om korta och långa perspektiv i samtidshistorien*, Lund
- Boverket, 2003, *Bättre koll på underhåll*, Karlskrona
- Boverket, 2005, *Förnyelse för hållbar utveckling i olika boendemiljöer*, Karlskrona
- Eriksson, Eva, 2001, *Den moderna staden tar form: arkitektur och debatt 1910-1935*, Stockholm
- Olsson, Gunnar, 1996, *Poste restante: en avslutningsbok, Nordiska institutet för samhällsplanering 1968-1996*, Stockholm
- Persson, Bengt & Persson, Agneta 1995, *Svenska bostadsgårdar 1930-59*, Byggforskningsrådet, Stockholm (s. 25-31)
- Svedberg, Olle, 1988, *Planerarnas århundrade*, Värnamo
- Ullstad, Erland, 2008, *Hållbar stadsutveckling – en politiskt handbok från Sveriges Arkitekter*
- Werne, Finn, 1998, *Arkitekturens ismer*, Stockholm
- Åström, Kell, 1993, *Stadsplanering i Sverige*, Stockholm

Otryckta källor

- Gustavsson, Eva,1999, *Trädgårds- resp. landskapsarkitekturens utvecklingslinjer under 1900-talet*

Elektroniska källor

- Roos, Britta; Gelotte, Hanna, 2004, *Hej bostad – om bostadsbyggande i Stockholm 1961-1975*, [online], Länsstyrelsen i Stockholm, Tillgänglig:

www.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/M/Miljo_ovrigt/lowres_HEJBOSTAD_2004.pdf
(2008-09-16)

– Ericsson, Urban; Molina, Irene; Ristilammi, Per-Markku, 2002, *Miljonprogram och Media*, [online], Integrationsverket och Riksantikvariet, Tillgänglig:

www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/miljonprogram.pdf (2008-09-16)

– Regeringen, Proposition 1997/98:165 Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet, [online], Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/22/47/27f89f15.pdf> (2008-09-16)

– Sternudd, Catarina (2007), *Bilder av småstaden*, Diss. Lunds Universitet

–”Samtidshistoria”, Nationalencyklopedin, Tillgänglig:

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=299891 [2008-03-28]

–”Samtid”, Nationalencyklopedin, Tillgänglig:

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O307926 [2008-03-28]

–”Samtidshistoria”, Wikipedia, Tillgänglig: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Samtidshistoria> [2008-04-03]

–“Modernism”, Nationalencyklopedin, Tillgänglig:

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=257635 [2008-04-03]